

Het menselijke verhaal van oorlog en vrede

Luc Panhuysen over de herdenking van het Rampjaar

Op 12 juni 2022 is het precies 350 jaar geleden dat voor de kleine Republiek het Rampjaar begon. In het kader van de herdenking hiervan staan overal in het land activiteiten op de kalender. Dat was voor *Kleio* de reden om de schrijver van het standaardwerk over het Rampjaar, zijdelings betrokken bij het Platform Rampjaar Herdenking, te interviewen.

Zit het Rampjaar in het collectief geheugen?

‘Het leeft bij een aantal activistisch ingestelde historisch geïnteresseerden. Maar pas als de opkomstcijfers voor de diverse activiteiten bekend zijn, kunnen we vaststellen of het ook leeft in de bredere samenleving. Meestal hebben historici de neiging zich rijk te rekenen aan interesse in de maatschappij. Dat siert ze, want het laat vooral zien dat ze zelf erg enthousiast zijn. En ook dat ze geloven dat dit enthousiasme vanzelf zal overslaan zodra mensen hierover voldoende kennis hebben. Vaak werkt dat wel zo, maar het is ook belangrijk wat de media doen en of er concurrerende activiteiten zijn.’

Hoe ziet de herdenking van het Rampjaar er ongeveer uit?

‘Ik heb voor het Platform Rampjaar het voorwoord van het programmaboekje geschreven, waarin op ruim zestig pagina's verschillende activiteiten staan beschreven. Het gaat van fietsroutes tot stadswandelingen. Veel VVV's zijn met de herdenking aan de slag gegaan en hebben toeristische routes gemaakt. Er komen tentoonstellingen, bijvoorbeeld in Kasteel Amerongen en het Haags Historisch Museum, en er komen veel publicaties aan. Ook mijn eigen boek over 1672 krijgt een herdruk. Er zijn veel lezingen en enkele re-enactments.

Vrijwilligers van Ommerschans tot aan Muiden laten zien wat er nog historisch is aan hun vestingwerk, wat je daarvan nog in het huidige landschap kunt zien en wat daar precies is gebeurd. Ook zijn er veel vrijwilligers en lokale historici in het verleden gedoken om hun eigen plek in dat jaar 1672 op te zoeken: hoe was het om daar, op dat moment, te moeten leven en te overleven? En er zijn vooral veel lokale dingen over het hele land, van Maastricht tot Groningen. Ik heb het idee dat, in tegenstelling tot eerdere herdenkingen, het Rampjaar deze keer niet genationaliseerd wordt, maar juist gelokaliseerd. Zo ben ik zelf betrokken bij het maken van een podcast over het Rampjaar in Overijssel, waarin een heel enthousiast team verschillende lokale historici opzoekt. Want het verhaal van hoe Bommen Berend, de bisschop van Münster, daar heeft huisgehouden, is tot nog toe onvoldoende verteld. Het verhaal van het Rampjaar is eigenlijk altijd heel erg gericht geweest op het overleven van Holland. Maar de helft van de Republiek was bezet gebied en had daar veel zwaarder onder te lijden. Zij hebben dus eigenlijk veel meer recht om van een rampjaar te spreken. En dat beeld is een beetje ondergesneeuwd geraakt. Maar met deze herdenkingen wordt die sneeuw nu weggeveegd en eisen ze nu hun eigen versie van het Rampjaar op.’

Luc Panhuysen.

FOTO: JELMER DE HAAS

Wat zou Nederland van het Rampjaar moeten weten?

‘Bij de Gouden Eeuw zien wij vooral die kleine Republiek in de grote wereld. Al het goede, de rijkdom, de welvaart en de prachtige kennis over de veelkleurige caleidoscopische wereld, kwam van buiten de Republiek naar Nederland en vond daar zijn plek in de boeken, de warenhuizen en de markten. Maar ook de negatieve zaken kwamen vanuit het buitenland ons land binnen. Zoals oorlog en de grote bedreigingen van dat kleine landje. Wij zijn tegenwoordig nog steeds een klein welvarend landje. We hebben het voorrecht hier geboren te zijn, want er is veel rijkdom en veiligheid en er zijn enorm ►

Luc Panhuysen is schrijver en historicus. Quinten Koster is redacteur van *Kleio*.

goede voorzieningen vergeleken met andere uithoeken van de wereld. Maar wij zijn wel verbonden met die grote wereld. En dat heeft het Rampjaar laten zien en dat moet Nederland weten. Tegenwoordig is er soms best kritiek op die globalisering, maar de Nederlandse Republiek beleefde ook juist dankzij die globalisering haar Gouden Eeuw. De Gouden Eeuw, maar ook het eind van de Gouden Eeuw, is onbegrijpelijk als je die niet in een internationale context plaatst. En ook de oorzaak van het Rampjaar ligt in de internationale politiek. De Nederlandse Republiek was in de zeventiende eeuw een merkwaardige speler in de internationale arena. Ze was

‘De Nederlandse Republiek dacht dat ze wel even ongestraft op de tenen van enkele gekroonde hoofden kon gaan staan’

enorm klein, onuitsprekelijk rijk, en had een hele grote wafel. De Nederlandse Republiek dacht dat ze wel even ongestraft op de tenen van enkele gekroonde hoofden kon gaan staan. De eerste waren de tenen van de Engelse koning Karel II. Van hem werd bij de Tocht naar Chatham zijn persoonlijke vlaggenschip buitgemaakt en in Helvoetsluis voor het eenvoudige klootjesvolk opengesteld. Een onvoorstelbare vernedering. Zelfs toen de Engelse koningin Elizabeth II een bezoek bracht aan het Rijksmuseum, ergens in de jaren tachtig van de vorige eeuw, was dit nog steeds een gevoelige herinnering. Haar ambtenaren verzochten de directeur van het Rijksmuseum om er alsjeblieft voor te zorgen dat hare majesteit niet oog in oog zou komen te staan met het pronkstuk, de spiegel van de Royal Charles! De andere lange tenen waren die van Lodewijk XIV en dit was eigenlijk zelfverdediging. Toen Lodewijk

XIV België aanviel, feitelijk de bufferzone van de Nederlandse Republiek, gebruikte Johan de Witt de internationale politiek om de veldtocht van Lodewijk XIV staande te kunnen houden. En vervolgens had Lodewijk XIV in 1672 weer de internationale politiek gebruikt om de Nederlandse Republiek van de kaart te kunnen vegen.’

Kan het Rampjaar gezien worden als het einde van de Gouden Eeuw?

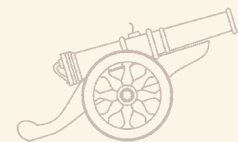
‘Nederland was in die tijd al een stedenland. En die steden groeiden uitsluitend door migratie. Maar waarvoor kwamen al die mensen naar die Nederlandse steden? Ten eerste omdat er veel werk en rijkdom was. Ten tweede, omdat het er ook veilig was. Met het Rampjaar worden deze beide pijlers grondig ondermijnd. Het Rampjaar laat zien dat de Nederlandse Republiek niet langer veilig was. Ze was een kabouter die gemakkelijk onder de voet gelopen kon worden. De Republiek wist gelukkig door het oog van de naald te kruipen, maar daardoor was de mythe van veiligheid voorbij. Dit was een belangrijke domper voor het vestigingsklimaat. Daarbij merkte de

Republiek in de jaren zestig van de zeventiende eeuw al, dat de concurrentie scherper werd. Hierdoor werd het moeilijker om geld te verdienen en zo de rol te kunnen blijven spelen van het distributiecentrum van de gehele wereld. Deze beide troeven, de veiligheid en de grote werkgelegenheid, kwamen de Nederlandse Republiek door het Rampjaar te ontvallen. Je kunt dus wel stellen dat het Rampjaar het einde van de Gouden Eeuw inluidde en de Zilveren Eeuw langzaam begon.’

Wat is volgens u het belang van het Rampjaar voor de leerlingen van nu?

‘Dat heb ik mij vaak afgevraagd: waarom moet dit verhaal absoluut verteld worden? En dat is dan toch omdat ik, ook al ben ik veel ouder dan de leerlingen van nu, met hen gemeenschappelijk heb dat wij nog nooit een oorlog aan den lijve hebben meegemaakt. Dat is een zegening die we ons nauwelijks kunnen voorstellen. Wij zijn vredeskinderen en oorlog is het ergste dat je kunt meemaken. Het verhaal van het Rampjaar gaat over hoe een generatie van vredeskinderen de eerste echt grote oorlog na het afsluiten van die lange

Tachtigjarige Oorlog meemaakte. In de tussenliggende periode waren er wel zeeoorlogen, maar daar had de bevolking niet zo veel last van. Hoogstens viel de handel even stil en dat was vooral in de kustprovincies lastig. Maar de bevolking hoefde geen doodsangst door te maken, er waren geen soldaten die je deur intrapten om je huis te plunderen en onder jouw ogen je eigen dochter te verkrachten. Dat gebeurde wel weer in het Rampjaar. Het was de Tachtigjarige Oorlog *revisited* in de ergst denkbare vorm. Dat trauma, dat toen in de ziel van de bevolking werd geëst, is nog heel erg lang de Nederlanders bijgebleven. Toen Voltaire halverwege de achttiende eeuw door de Lage Landen reisde en mensen sprak, wisten die hem nog te vertellen hoe zijn landgenoten, de Franse soldaten, zich tijdens het Rampjaar van 1672 hadden misdragen. Zo'n pijn deed dat. En daarom is het voor alle generaties heel belangrijk dat zij zich realiseren dat het geweldig is dat wij hier geen oorlog hebben, en hopelijk ook niet zomaar in oorlogen worden betrokken, en dat vrede en vreedzaamheid in een samenleving het allerhoogste goed is.

Wat mag volgens u in de lesmethodes niet ontbreken als het gaat over het Rampjaar?

‘Dat door het Rampjaar de Nederlandse Republiek een stukje Europeeser is geworden. Om te overleven worden blokvorming, internationale politiek, diplomatie, het denken in krachtenvelden en machtsbalansen opeens de bikkelharde realiteit voor de Republiek. Dat is hetzelfde Europese verhaal als waar wij nu zelf ook middenin zitten. Die Nederlandse Republiek kon alleen overleven door alles op alles te zetten. Het is dus ook een verhaal over overleving. En dat soort verhalen heb je in je eigen geschiedenis maar een paar keer. Zo'n verhaal dat je denkt: gaat dit nog goed? En het Rampjaar is zo'n moment. Dus ook om die reden mag het in de lesmethodes niet ontbreken. Het is ook goed om te laten zien waarom zoveel mensen naar de Nederlandse Republiek kwamen. Dat heeft met veiligheid, welvaart en werkgelegenheid te maken. Ook moet je laten zien hoe dit Rampjaar eruitzag. Dat was net zoals alle andere oorlogen die wij ook nu nog kennen. Met een grote gewapende macht van mannen en heel veel vluchtelingen.

Oorlogen zijn voor ons nu vooral ver van ons bed. Het hoort bij het buitenland. Maar we hebben dus ook zelf zo'n oorlog gehad, terwijl wij kort tevoren nog dachten: dat overkomt ons niet. Dat brengt me bij een ander belangrijk iets: wat dreigt uit het geschiedenisonderwijs te verdwijnen is het element ‘verhaal’. Want in een verhaal spelen mensen de hoofdrol. Geen thema's, maar mensen. Het zijn mensen die dingen veroorzaken. Het zijn mensen die ervoor zorgen dat zoiets als het Rampjaar toch nog een goede afloop heeft. En je moet je in die *mensen* verdiepen, want dat kan je ook begrip geven voor tijdgenoten. Thema's laten wel grote lijnen zien, maar wat bij het Rampjaar hoort is dat er mensen zijn geweest, zoals de gebroeders de Witt, zoals Willem III, en ontelbare anderen. Onder andere ook die familie Van Reede uit mijn Rampjaarboek. Genoeg mensen die alles hebben geriskeerd om te zorgen dat de staat kon overleven. Maar als je niet het verhaal van de personen vertelt en je alleen maar beperkt tot de thema's, dan blijft het gewoon koude bak, abstract en ver van de beleavingswereld van de leerlingen.’ ■

Franse soldaten verwoesten de plaats Overmeer in Utrecht. Tekening van Isaac Soerius tussen 1672-1676. Collectie Rijksmuseum Amsterdam.

